

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Статтю присвячено питанню міжкультурної компетентності як складової підготовки сучасних фахівців до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. У статті розглянуто структуру міжкультурної компетентності. Авторка зазначає, що розгляд питань, пов'язаних із міжкультурною компетентністю, варто розгортати в логіці руху від компетенції як змісту діяльності до компетентності як сукупності якостей особистості, що забезпечують виконання відповідної діяльності.

Ключові слова: міжкультурна компетентність; спілкування; майбутні соціальні працівники; професійна діяльність; професійна підготовка.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями. Останні дослідження переконливо доводять, що продуктивність професійної діяльності в сфері міжкультурної взаємодії багато в чому визначається міжкультурною компетентністю його учасників. Доведено необхідність формування міжкультурної компетентності, перш за все, тих людей, коло професійної взаємодії яких досить широке, і чия діяльність пов'язана з наданням допомоги населенню: це фахівці в галузі освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. При цьому наголошується, що сам по собі досвід безпосередньої взаємодії з представниками різних національностей, а саме стихійне формування навичок успішної взаємодії, поступається за ефективністю спеціального навчання, спрямованого на формування та підвищення міжкультурної компетентності [6, с. 172].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні в зарубіжній і вітчизняній соціальній та психологічній науках зустрічаються такі поняття, що пов'язані з позначенням компетентності, необхідної у взаємодії з представниками різних національностей: міжкультурна компетентність, крос-культурна компетентність, культурна компетентність, полікультурна компетентність, міжкультурна сенситивність, міжкультурна комунікативна компетентність. Різні аспекти міжкультурної компетентності розглянуто такими науковцями, як: М. Беннет, М. Байрам, В. Гудикунст, А. Карнишев, Е. Холл, О. Садохін, М. Лукьянчикова, А. Томас та ін. У наукових джерелах висвітлено багато аспектів міжкультурної компетентності, проте залишаються питання, які потребують аналізу та вивчення.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення міжкультурної компетентності як складової підготовки сучасних фахівців до професійної діяльності

в багатонаціональному середовищі на прикладі майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу статті. Терміни «міжкультурна компетентність» і «міжкультурна комунікативна компетентність» найчастіше позначають навички та вміння продуктивно вибудовувати міжкультурні ділові та особисті стосунки з представниками різних національностей.

Так, на думку А. Карнишева, Е. Холла, поняття «міжкультурна компетентність» і «міжкультурна комунікативна компетентність» нерозривно пов'язані. Під першим А. Карнишев розуміє «комплекс соціальних навичок і здібностей, за допомогою яких індивідуумом успішно здійснюється спілкування з партнером іншої національності як в професійному, так і побутовому контексті». Друге поняття інтерпретується як «здатність ефективно здійснювати комунікацію з партнером іншої національності з урахуванням етнопсихологічних здібностей» [2]. Отже, міжкультурну комунікативну компетентність розглядають як одну з основних складових міжкультурної компетентності в контексті професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Відповідно до думки Е. Холл, у структуру міжкультурної комунікативної компетентності включають міжкультурну сенситивність і терпимість до відмінностей в культурі, а також в історичній спадщині груп, залучених у взаємодію [5]. Д. Бавук і Р. Бріслін міжкультурну сенситивність розглядають як реакцію індивіда на культурні відмінності і специфіку сприйняття людей інших національностей. Міжкультурна компетентність особистості взаємопов'язана з психофізіологічними властивостями, спрямованістю особистості на позитивний результат спілкування, відповідними здібностями, знаннями і вміннями, самооцінкою і самоповагою та комунікативними якостями [9].

Найбільш відомим підходом до розвитку і формування міжкультурної компетентності зарубіжних авторів є модель М. Беннета. Відповідно до цієї концепції, міжкультурна компетенція формується залежно від складності та різноманітності пережитого особистістю досвіду міжкультурних відмінностей. Процес формування міжкультурної компетенції представлений М. Беннет у вигляді послідовності етапів: переходу від етноцентризму до етнорелятивізму [10].

Етноцентричні стратегії засновані на тому, що індивід розглядає свою культуру як центральну, в той час, як етнічно релевантні стратегії означають, що індивід переживає свою культуру в контексті інших культур.

Етноцентричні стратегії включають три стадії: заперечення, захист і мінімізацію. На стадії заперечення індивіди сприймають свою культуру як єдину існуючу, інші культури або не помічаються, або розуміються спрощено. Особистість не зацікавлена культурними відмінностями. На стадії захисту власна культура розглядається як найкраща, що може бути підґрунтям для негативних стереотипів. Особистість може бути налаштована агресивно і боятися відмінностей. На стадії мінімізації людина визнає відмінності в звичках: їжі, звичаях, але визнає схожість фізіологічних, психологічних й універсальних цінностей.

Наразі в США налічується три освітні моделі підготовки фахівців, у тому числі соціальної роботи, для діяльності в багатонаціональному середовищі. Перша модель передбачає включення в навчальний план підготовки фахівців курсів, у зміст яких входить вивчення історії національних меншин країни, расистських установок, навчання технікам консультування, урахування культурних відмінностей представників різних національностей, що проживають на одній території.

Друга модель базується на підході, згідно з яким формування міжкультурної компетентності неможливе в рамках одного-двох курсів (дисциплін). Тому, в підготовку фахівців включають такі дисципліни, як: соціологія, антропологія, лінгвістика і ряд інших дисциплін, пов'язаних з вивченням різних національностей. Інтегративний підхід передбачає формування полікультурної компетентності не в рамках певних курсів (дисциплін), а в рамках усіх досліджуваних курсів. Цей підхід є найскладнішим, оскільки вимагає інтеграції зусиль всього викладацького складу.

У рамках професійної підготовки фахівців соціальної роботи за кордоном зміст полікультурної компетенції розкривається через когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Полікультурна компетентність передбачає оволодіння такими компетенціями: усвідомлення (рефлексію) власних переконань по відношенню до різноманітності національностей клієнтів; знання різних культур і вміння використовувати навички та технології, адекватні національним особливостям клієнта [4].

Полікультурна компетентність включає самосвідомість, знання і вміння фахівця. Самосвідомість припускає здатність визначити, які соціальні та культурні установки вплинули на когнітивний розвиток фахівця, а також на спосіб переробки інформації, розпізнати стереотипні реакції по відношенню до

клієнтів, що відрізняється від нього, і вплив цих реакцій на взаємини. Компетентний у професійній діяльності в багатонаціональному середовищі фахівець повинен володіти знаннями останніх досліджень проблем расизму та національних особливостей. Полікультурна компетентність розкривається через навички, що дозволяють модифікувати технології під потреби клієнта і описати конкретні ситуації, де дані навички застосовані [7].

Розгляд питань, пов'язаних із міжкультурною компетентністю, слід розгортати в логіці руху від компетенції як змісту діяльності до компетентності як сукупності якостей особистості, що забезпечують виконання відповідної діяльності.

За переконанням О. Садохіна, міжкультурна компетентність є сукупністю знань, навичок і умінь, за допомогою яких особистість може успішно спілкуватися з партнерами інших культур як на побутовому, так і на професійному рівні [5, с. 133].

Н. Янкіна доходить висновку, що міжкультурна компетентність студента університету є важливим результатом університетської освіти, базовим показником її якості в контексті глобальних тенденцій інтеграції освітнього простору в сучасному світі [6, с. 320].

У процесі міжкультурної комунікації партнери переслідують певні цілі, для досягнення яких використовують низку прийомів та засобів, які дозволяють їм досягти поставлених цілей. Сукупність цих знань і прийомів утворюють основу міжкультурної компетентності, головними ознаками якої є:

- відкритість до пізнання чужої культури і сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей;
- психологічна настроєність на кооперацію з представниками іншої культури;
- вміння розмежовувати колективне та індивідуальне в комунікативній поведінці представників інших культур;
- здатність долати соціальні, етнічні та культурні стереотипи;
- володіння набором комунікативних засобів та правильний їх вибір залежно від ситуації спілкування;
- дотримання норм етикету у процесі комунікації [5, с. 133].

Розглянемо структуру міжкультурної компетентності. В. Гудикунст запропонував модель міжкультурної компетентності, яка складається з трьох основних компонентів: мотиваційні фактори, фактори знань та фактори навичок [11].

Перший компонент передбачає потреби учасників взаємодії та їхній взаємний потяг, соціальні зв'язки, уявлення про самого себе і відкритість до нової інформації. Фактори знань складаються з очікувань спільних інформаційних мереж, уявлення про більш ніж одну точку зору, знання альтернативних інтерпретацій і знання подібностей та відмінностей. До третього компонента належить здатність проявляти емпатію, бути толерантним до представників інших національностей, адаптувати комунікацію, створювати нові категорії, видозмінювати поведінку та збирати потрібну інформацію [11].

До структури міжкультурної компетентності М. Байрам відніс такі компоненти [8]:

- здатність долати непорозуміння, що виникають у процесі міжкультурної взаємодії;
- здатність пояснювати помилки міжкультурної взаємодії;
- бажання та готовність відкривати нове;
- здатність отримувати знання про іншу культуру дійсність та використовувати їх, проникати в іншомовну культуру;
- здатність встановлювати і підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою;
- приймаючи специфіку чужої культури, критично оцінювати свою;
- допитливість та відкритість у відношенні до інших індивідів;
- готовність приймати інші думки;
- здатність до подолання етноцентричних установок та забобонів [8, с. 12].
- А. Кнапп-Поттхофф визначив компоненти міжкультурної компетентності:
 - афективні (емпатія, толерантність);
 - специфічні (знання своєї та чужої культури);
 - загальні (знання про культуру та комунікацію);
 - міжкультурна обізнаність [12].

Останній компонент передбачає усвідомлення залежності людських суджень від культурної специфіки та меж, у яких можливі міжкультурні відмінності, розуміння принципів міжособистісної комунікації, а також стратегії, спрямовані на дію, навчальні і дослідницькі стратегії розширення і диференціації знань про чужу культуру.

Ми поділяємо думки попередніх дослідників щодо компонентів міжкультурної компетентності, трактуючи міжкультурну компетентність як сукупність знань, навичок та вмінь, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з представниками інших культур як на побутовому, так і професійному рівні.

Соціальні працівники за умови належної професійної підготовки можуть стати тою ланкою у суспільстві, яка могла б полегшити протікання та попередити виникнення багатьох міжкультурних непорозумінь та конфліктів, а також налагодити ефективну міжкультурну взаємодію. Цього можливо досягти, забезпечивши повноцінне оволодіння соціальними працівниками – особами, які покликані гармонізувати людські відносини, – міжкультурною компетенцією. Проблема організації навчальної діяльності, спрямованої на оволодіння майбутніми соціальними працівниками міжкультурною компетенцією задля готовності здійснювати професійну діяльність в багатонаціональному середовищі, вважаємо одним з першорядних завдань у сфері професійної підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Поняття міжкультурної компетенції знаходиться в колі наукових інтересів англійського вченого М. Байрама. Для багатьох західних дослідників його модель міжкультурної компетенції, яка складається з п'яти елементів (відносини; знання; вміння інтерпретації і співвіднесення; вміння відкриття і взаємодії; критичне

усвідомлення культури або політичне утворення), представляється орієнтуючою основою [8].

А. Томас дає таке визначення міжкультурної компетенції: «вираження спроможності розуміти, поважати, цінувати і продуктивно використовувати умови і фактори сприйняття, судження, усвідомлення і дії щодо себе та інших людей в умовах взаємної адаптації, кордони якої можуть варіюватися від проявів толерантності до несумісних понять до розвитку форм спілкування і співпраці, заснованих на спільних діях, і до створення життєздатної моделі орієнтації в світі, сприйняття і будови світу» [14].

Дж. Лехтонен вважає дещо обмеженим підхід багатьох авторів до міжкультурної компетенції як терпимості до прояву культурних особливостей, культурної чутливості до правил поведінки в тій чи іншій культурі, інформованості про деякі культурні факти [13]. Для успішної комунікації в іншій культурі, з точки зору автора, необхідно знати мову, історію країни, мистецтво, економіку, суспільство, тобто володіти всебічними знаннями про культуру цієї країни.

М. Лукьянчикова визначає поняття міжкультурної компетенції так: уміння інтерпретувати поведінку представників інших національностей; стратегічні вміння згладжувати конфлікти між «своїми» і «чужими» і генерувати нову модель міжкультурної взаємодії [3].

Г. Елізарова оцінює міжкультурну компетенцію як компетенцію «особливої природи, засновану на знаннях і вміннях, здатності здійснювати міжкультурне спілкування за допомогою створення спільного для комунікантів значення того, що відбувається і досягти в результаті позитивного для обох сторін результату спілкування» [1].

Виходячи з аналізу опрацьованих праць зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо сутності міжкультурної компетентності та компетенції, робимо висновки, що для досягнення ефективної міжкультурної комунікації, знання та вміння є необхідними компонентами, але не вичерпними.

Знання та вміння в контексті підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності мають поєднуватися з відкритістю, гнучкістю власного мислення, а також із вмотивованим бажанням здійснювати ефективну професійну діяльність та успішно вибудовувати взаємини.

Формування міжкультурної компетенції у процесі підготовки до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі передбачає готовність до взаємодії з іншими системами культурної орієнтації та базується на повазі до інших культурних цінностей. Міжкультурна компетенція є здатністю розпізнавати, поважати і ефективно використовувати відмінності в сприйнятті, мисленні і поведінці своєї і чужої культури при здійсненні професійної діяльності в багатонаціональному середовищі.

Висновки. Отже, на наше переконання, основними ознаками та складовими структури міжкультурної компетентності при підготовці майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі мають бути: відкритість до пізнання чужої культури; здатність до сприйняття

міжкультурних відмінностей; усвідомлення значимості культурних відмінностей; здатність долати непорозуміння, що виникають у процесі міжкультурної взаємодії; настроєність на співпрацю з представниками різних національностей; здатність отримувати знання про іншу культурну дійсність та використовувати їх;

допитливість та відкритість у відношенні до представників різних національностей; здатність долати соціальні, національні та культурні стереотипи; здатність легко адаптуватися до нового соціокультурного середовища.

Список використаних джерел

1. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. – СПб., 2001. – 371 с.
2. Карнышев А. Д. Межкультурная компетентность и межэтническая толерантность студентов / А. Д. Карнышев, О. А. Карнышева, Е. А. Иванова. – С. 62–79.
3. Лукьянчикова М. С. О месте когнитивного компонента в структуре межкультурной компетенции // Россия и Запад : диалог культур. – Вып. 8. – Т. 1. – М., 2000. – С. 281–293.
4. Поликультурное образование : теоретико-методические аспекты : коллективная монография / науч. ред. М. В. Филатова. – Тула : Изд-во ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2011. – 109 с.
5. Садохин А. П. Межкультурная компетентность : понятие, структура, пути формирования / А. П. Садохин // Журнал социологии и социальной антропологии. Том X. – №1. – 2007. – С. 125–139.
6. Степанов С. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. П. Степанов; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2004. – 20 с.
7. Abreu José M. Multicultural Counseling Training : Past, Present, and Future Directions / José M. Abreu, Ruth H. Gim Chung, Donald R. Atkinson // The Counseling Psychologist. – 2000. – P. 641–656.
8. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon : Multilingual Matters, 1997. – P. 105–111.
9. Bhawuk D. P. S. , Brislin R. The measurement of intercultural sensitivity using the concepts of individualism and collectivism // International Journal of Intercultural Relations, 1992. – №16. – P. 413–436.
10. Bennett M. J. A developmental approach to training intercultural sensitivity. In J. Martin (Guest Ed.), Special Issue on Intercultural Training / M. J. Bennett // International J. of Intercultural Relations. – 1986. – Vol. 10, № 2. – P. 179–186.
11. Gudykunst W. B. Bridging Differences : Effective Intergroup Communication, 4th edn. London : Sage, 2004. – P. 36–48.
12. Knapp K. , Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation // Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung, 1990. – 83.
13. Lehtonen J. Globalization, National Cultures, and the Paradox of Intercultural Competence // viesti. jyu. fi/laitos/lehtonen/globalization. html Retrieved. 2003. – P. 118–125.
14. Thomas A. Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns. In ders. (Ed.) : Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung. Göttingen : Hogrefe. 1993. – P. 337–424.

Ю. М. Рябова,

ЧНУ ім. Петра Могили, с. Николаев, Україна

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК КОМПОНЕНТ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ

Статья посвящена вопросу межкультурной компетентности как составляющей подготовки современных специалистов к профессиональной деятельности в многонациональной среде. В статье рассмотрена структура межкультурной компетентности. Автор отмечает, что рассмотрение вопросов, связанных с межкультурной компетентностью, следует разворачивать в логике движения от компетенции как содержания деятельности к компетентности как совокупности качеств личности, обеспечивающих выполнение соответствующей деятельности.

Ключевые слова: межкультурная компетентность; общение; будущие социальные работники; профессиональная деятельность; профессиональная подготовка.

Yu. M. Riabova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

INTERCULTURAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF PREPARATION OF MODERN SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN A MULTINATIONAL SOCIETY

The article is devoted to the issue of intercultural competence as a component of the training of modern specialists for professional activities in a multinational society. In the article the structure of intercultural competence is considered. The author notes that consideration of issues related to intercultural competence should be deployed in the logic of movement from the competence as a content of activities to competence as a set of personal qualities that ensure the performance of the activity.

Key words: intercultural competence; communication; future social worker; professional activity; training.

Рецензенти: Мещанинов О. П., д-р пед. наук., професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна;

Гришкова Р. О., д-р пед. наук., професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.